

Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Τμήμα Οικονομικής Επιστήμης
Εαρινό Εξάμηνο 2017-18

Οικονομική Κοινωνιολογία

Διδάσκων: Δημήτρης Λάλλας

**Η «οπισθοχώρηση» της
Οικονομικής Κοινωνιολογίας
κατά τη μεταπολεμική περίοδο
(1945-1970)**

- Μεταπολεμικά ο κλάδος της Οικονομικής Κοινωνιολογίας γνωρίζει μια κάμψη, η οποία θα διαρριέσει μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1970.
- Κατά την περίοδο αυτή εκδηλώθηκαν δυο τάσεις.
- Η **πρώτη τάση** έχει να κάνει με το γεγονός ότι το ενδιαφέρον για το ζήτημα της ανάπτυξης, κεντρικό στις αναλύσεις των κλασικών της Οικονομικής Κοινωνιολογίας, μειώθηκε όσον αφορά τις ανεπτυγμένες χώρες του δυτικού κόσμου.
- Η ανάπτυξη της κενσικανής οικονομικής θεωρίας σηματοδότησε την ενασχόληση της οικονομικής έρευνας με το πρόβλημα της οικονομικής ανάπτυξης.
- Το ενδιαφέρον των κοινωνιολόγων της οικονομίας για την ανάπτυξη επικεντρώνεται πια στις περιπτώσεις των αναπτυσσόμενων χωρών, καθώς επιχειρούν να μελετήσουν τον ρόλο των μη οικονομικών θεσμών στις διαδικασίες οικονομικής ανάπτυξης.
- Παρατηρείται μια τάση εξειδίκευσης στο εσωτερικό του κλάδου της Οικονομικής Κοινωνιολογίας, με την έννοια ότι η εστίαση στο ζήτημα της ανάπτυξης σήμανε την ανάπτυξη του υποκλάδου της Κοινωνιολογίας της Ανάπτυξης.
- Η **δεύτερη τάση** αναφέρεται στην αυτονόμηση της μελέτης των μικρο-οικονομικών ζητημάτων από τα μακρο-οικονομικά. Η Οικονομική Κοινωνιολογία κερματίστηκε σε επιμέρους ερευνητικές προοπτικές, όπως αυτές της βιομηχανικής κοινωνιολογίας, των μελετών των οργανώσεων, της κοινωνιολογίας των εργασιακών σχέσεων.

- Οι αιτίες του επιστημονικού κερματισμού και της εξειδίκευσης του κλάδου της Οικονομικής Κοινωνιολογίας ήταν
- **1) ο μεταπολεμικός κοινωνικο-οικονομικός μετασχηματισμός των ανεπτυγμένων χωρών :**
- **α)** ανάληψη πρωτοβουλιών και ισχυρού παρεμβατικού ρόλου από τις κυβερνήσεις για τη διασφάλιση της κοινωνικής μέριμνας, της τόνωσης της ζήτησης και της πλήρους απασχόλησης του πληθυσμού
- **β)** έντονη οικονομική ανάπτυξη
- **γ)** πολιτική και κοινωνική σταθερότητα
- **2) ο επαναπροσδιορισμός των ορίων μεταξύ της Οικονομικής επιστήμης και της Κοινωνιολογίας :**
- **α)** επανασύνδεση της οικονομικής επιστήμης με την ιστορικο-εμπειρική πραγματικότητα, μέσω της λεγόμενης «κινεζικής επανάστασης».
- **β)** θεσμοποίηση της Κοινωνιολογίας και εντεινόμενη εξειδίκευση
- **γ)** διερεύνηση των μικρο-οικονομικών ζητημάτων

- Η «σταθερότητα» του μεταπολεμικού ανεπτυγμένου κόσμου

- 1) Η στρατηγική βοήθειας των Η.Π.Α

- Η οικονομική ανάκαμψη και η παραγωγική συγκρότηση των ευρωπαϊκών χωρών οφείλεται εν μέρει στην πολιτική/οικονομική στρατηγική των Ηνωμένων Πολιτειών να απορροφήσουν τα χρέη των συμμαχικών χωρών και να διαθέσουν οικονομική βοήθεια μέσω του Σχεδίου Μάρσαλ.

- 2) Το πλαίσιο των διεθνών συνεργασιών

- Η παραγωγική ανάπτυξη υποστηρίχθηκε από την σταδιακή απελευθέρωση των αγορών, την επέκταση των διεθνών εμπορικών συναλλαγών, την σταθεροποίηση των συναλλαγματικών ισοτιμιών, καθώς και από τη διαμόρφωση ενός θεσμικού πλαισίου το οποίο ευνοούσε και στήριζε τη διεθνή συνεργασία (συγκρότηση οργανισμών, όπως το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, ο Ευρωπαϊκός Οργανισμός για την Οικονομική Συνεργασία, οι θεσμοί της Ευρωπαϊκής Κοινότητας).

- **3) Εισαγωγή νέων, σύγχρονων τεχνολογιών και εφαρμογή της ταιϋλορικής οργάνωσης της εργασίας**
- Τα σύγχρονα, τεχνολογικά παραγωγικά μέσα επέτρεπαν τη μείωση του κόστους παραγωγής, επέτρεπαν τη μαζική παραγωγή, καθώς και την αξιοποίηση του ανειδίκευτου εργατικού δυναμικού, λόγω της ταιϋλοροποίησης (βλ. απλοποίησης και κερματισμού) της παραγωγικής διαδικασίας.
- **4) Διαθέσιμο φθινό/ανειδίκευτο εργατικό δυναμικό**
- Στον ευρωπαϊκό χώρο, το ανειδίκευτο εργατικό δυναμικό, το οποίο προερχόταν από τον πρωτογενή τομέα (γεωργία) αξιοποιήθηκε στο δευτερογενή τομέα (βιομηχανία).
- Η διάθεση μεγάλης εργατικής δύναμης με χαμηλό κόστος ήταν ένα σπουδαίο ανταγωνιστικό πλεονέκτημα, ιδίως για την Ευρώπη, της οποίας οι εθνικές οικονομίες εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τις εξαγωγές.
- **5) Αύξηση της ζήτησης για παραγωγικά προϊόντα και της προσφοράς καταναλωτικών αγαθών**
- Η τεχνολογική δυνατότητα για μαζική παραγωγή αύξησε αφενός τη ζήτηση για παραγωγικά προϊόντα και αφετέρου αύξησε τα είδη και την ποσότητα των προσφερόμενων στην αγορά καταναλωτικών προϊόντων.
- Η μαζική παραγωγή τυποποιημένων αγαθών συνοδεύεται από τη μαζική κατανάλωση αγαθών, τα οποία διαρκώς διευρύνονται.
- Η μαζική παραγωγή και κατανάλωση αγαθών (οικιακές συσκευές, αυτοκίνητα, ρουχισμός κ.λπ.) χαρακτηρίζει τη ζωή των ανθρώπων στο μεταπολεμικό δυτικό κόσμο.

- **6) Πολιτικές κρατικής ρύθμισης της οικονομίας**
- **α)** προσπάθειες διασφάλισης πλήρους απασχόλησης μέσω της αύξησης των δημοσίων δαπανών, της δημιουργίας κρατικών επιχειρήσεων, του ελέγχου των πιστώσεων και της ρύθμισης/ελέγχου της αγοράς εργασίας.
- **β)** συγκρότηση δομών πρόνοιας και παροχή κοινωνικών υπηρεσιών
- **γ)** θεσμοποίηση τριμερών σχέσεων μεταξύ κράτους, επιχειρήσεων και εργασίας
- **7) Φορντικές επιχειρήσεις**
- **α)** μεγέθυνση και γραφειοκρατικοποίηση των καπιταλιστικών επιχειρήσεων
- **β)** αξιοποίηση της τεχνολογίας και επίτευξη οικονομιών κλίμακας
- **γ)** κεφαλαιακές παραγωγικές επενδύσεις και μακροπρόθεσμος σχεδιασμός

- Σε αυτή την ιστορική συνθήκη, η οποία χαρακτηρίζεται από την αύξηση της απασχόλησης, την τόνωση της ζήτησης, τη μαζική παραγωγή και κατανάλωση αγαθών, τον αυξημένο ρυθμιστικό/παρεμβατικό ρόλο του κράτους, την τόνωση των διεθνών εμπορικών συναλλαγών και τον κρίσιμο «ιστορικό συμβιβασμό» ανάμεσα στο κράτος, τις καπιταλιστικές επιχειρήσεις και την εργασία, η Οικονομική Κοινωνιολογία γνώρισε ως επιστημονικός κλάδος μια κάμψη.
- Η Οικονομική Κοινωνιολογία αποδυναμώθηκε καθώς οι ανησυχίες της αναφορικά με την κοινωνική και πολιτική αστάθεια του (φιλελεύθερου, κυρίως) καπιταλισμού μειώθηκαν ως ένα βαθμό, λόγω της οικονομικής ανάπτυξης και της πολιτικής και κοινωνικής σταθερότητας, που επετεύχθη σε μεγάλο βαθμό στις χώρες του ανεπτυγμένου δυτικού κόσμου.

• Επαναπροσδιορισμός των ορίων μεταξύ Οικονομικών και Κοινωνιολογίας

- Οι αλλαγές στο εσωτερικό της Οικονομικής επιστήμης και της Κοινωνιολογίας μεταπολεμικά σηματοδότησαν μια μετατόπιση των ορίων μεταξύ τους.
- Από τη δεκαετία του 1930 σημειώθηκε μια στροφή στην οικονομική έρευνα, η οποία χαρακτηρίζεται από την απόπειρα σύνδεσης των θεωρητικών-αναλυτικών μοντέλων με την εμπειρική πραγματικότητα.
- Η στροφή αυτή πραγματοποιήθηκε από δύο ερευνητικές τάσεις, η μια από το εσωτερικό της νεοκλασικής οικονομικής θεωρίας και η άλλη από την κεϋνσιανή οικονομική σκέψη.
- Μελέτες, όπως αυτές της Ρόμπινσον και του Τσάμπερλαιν, αμφισβήτησαν τον ιδεότυπο του «τέλειου ανταγωνισμού», τον οποίο διατηρούσε η νεοκλασική οικονομική σκέψη.
- Χωρίς να αμφισβητούν τις παραδοχές για τα ατομιστικά και ωφελιμιστικά κίνητρα των καταναλωτών, οι μελέτες αυτές εξετάζοντας τις πραγματικές αγορές ανέδειξαν μορφές «ατελούς ανταγωνισμού» και «μονοπωλιακού ανταγωνισμού».
- Σύμφωνα με αυτές τις μελέτες, οι συνθήκες του τέλειου ανταγωνισμού σπάνια παρατηρούνται στις πραγματικές αγορές, καθώς η δράση των επιχειρήσεων αποστερεί από τους καταναλωτές τη δυνατότητα να αξιοποιήσουν τα πλεονεκτήματα του ανταγωνισμού μεταξύ των επιχειρήσεων.

- *Μονοπωλιακός ανταγωνισμός* σημαίνει ότι μπορούν να πληρωθούν υψηλότερες τιμές, καθώς οι επιχειρήσεις πετυχαίνουν τον έλεγχο των τιμών μέσω της διαφοροποίησης των προϊόντων τους και της διαφήμισης.
- Επιπλέον, πολλές φορές καθίσταται δύσκολη η είσοδος νέων εταιρειών στην αγορά.
- Οι έννοιες του κυρίαρχου καταναλωτή και της αποτελεσματικότητας του υγιούς ανταγωνισμού δέχτηκαν κριτική.
- Οι μελέτες αυτές έστρεψαν το ερευνητικό τους ενδιαφέρον από την αγορά στην επιχείρηση, και στην εμπειρική μελέτη των επιχειρήσεων και άλλων μορφών οργάνωσης της βιομηχανίας.

- **Η «κεϋνσιανή επανάσταση»**

- Ο Τζων Μέυναρντ Κέυνς (1883-1946) θεμελίωσε τις ιδέες οι οποίες υποστήριξαν τις κρατικές πολιτικές οικονομικής ανάπτυξης κατά την περίοδο του μεσοπολέμου, μετά τη Μεγάλη Ύφεση, και κυρίως μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.
- Ενώ η νεοκλασική οικονομική σχολή συνηγορούσε υπέρ της αυτορρύθμισης της αγοράς, ο Κέυνς υποστήριζε την αναγκαιότητα της δυναμικής παρέμβασης του κράτους στην αγορά.
- Στόχος ήταν η αντιμετώπιση της ανεργίας και της συνολικής ύφεσης της οικονομίας μέσα από την τόνωση της ζήτησης και την εξασφάλιση της πλήρους απασχόλησης.
- Ο στόχος αυτός θα εκπληρωνόταν μέσα από:
 - **α)** την αύξηση των εισοδημάτων
 - **β)** την παροχή προνοιακών υπηρεσιών (ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, επίδομα ανεργίας κ.λπ.) / αναδιανομή του εισοδήματος
 - **γ)** τις δημόσιες επενδύσεις (π.χ.: δαπάνες για δημόσια έργα)
 - **δ)** την ενθάρρυνση της αξιοποίησης των αποταμιευμένων ιδιωτικών κεφαλαίων για παραγωγικές επενδύσεις: μείωση της αβεβαιότητας που απέτρεπε τους κεφαλαιοκράτες να επενδύσουν στην παραγωγή
 - **ε)** τη στήριξη των παραγωγικών επενδύσεων μέσω της ρύθμισης των πιστώσεων και τη μείωση των επιτοκίων.

- **Οι μεταπολεμικές εξελίξεις στην Κοινωνιολογία: Η συμβολή του Τ. Πάρσονς**

- Το έργο του *Η Δομή της Κοινωνικής Δράσης* (1937) άσκησε τεράστια επιρροή στις κοινωνιολογικές σπουδές και συνέβαλε στον επαναπροσδιορισμό των ορίων μεταξύ Οικονομικών και Κοινωνιολογίας.
- Ο Πάρσονς αποδεχόταν την επιστημονική εγκυρότητα των νεοκλασικών Οικονομικών.
- Προχώρησε σε μια αναλυτική διάκριση των θεωρητικών προοπτικών της Οικονομικής επιστήμης και της Κοινωνιολογίας.
- Η οικονομική επιστήμη εξετάζει την έλλογη διαδικασία της κατανομής των σπάνιων πόρων για την επίτευξη των στόχων, η οποία συνεπάγεται την ικανοποίηση του ατομικού συμφέροντος.
- Τα οικονομικά μελετούν την ενδιάμεση αλυσίδα μέσων και σκοπών όσον αφορά τη (οικονομική) δράση των ατόμων.
- Αντιθέτως, η Κοινωνιολογία εξετάζει τους απώτερους στόχους, οι οποίοι καθορίζονται κανονιστικά στη βάση «απώτερων αξιών», ιδεών, και ηθικών κανόνων.

- Με το μεταπολεμικό του έργο (*Το Κοινωνικό Σύστημα -1951-*) Ο Πάρσονς άσκησε μεγάλη επιρροή στην αμερικανική και τη διεθνή Κοινωνιολογία.
- Μια ακούσια επίδραση του έργου του αφορά τη μετατόπιση του ενδιαφέροντος της κοινωνιολογικής κοινότητας από την Οικονομική Κοινωνιολογία σε άλλα θέματα.
- Από το ενδιαφέρον για το ρόλο των οικονομικών και μη οικονομικών παραγόντων στην ανάπτυξη, εδραίωση και το μετασχηματισμό του δυτικού καπιταλισμού, έχουμε τη στροφή στο ενδιαφέρον για τη θεσμική μελέτη μεμονωμένων παραγόντων, όπως, της κοινωνικοποίησης, του κοινωνικού ελέγχου, της παρέκκλισης και άλλων.
- Τα μακρο-οικονομικά ζητήματα της ανάπτυξης τα είχαν αναλάβει πια τα κεϋνσιανά Οικονομικά.
- Στο μικρο-επίπεδο παρατηρήθηκε μια τάση κερματισμού και επιστημονικής εξειδίκευσης, καθώς αναπτύχθηκαν μελέτες για τις οργανώσεις, τις βιομηχανικές σχέσεις, τις εργασιακές συνθήκες και σχέσεις, χωρίς όμως αυτές οι μελέτες να υιοθετούν την ευρύτερη οπτική των οικονομικών συστημάτων.

- Στο έργο *Οικονομία και Κοινωνία*, ο Πάρσονς με τον Σμέσλερ επιχειρούν να εφαρμόσουν την συστημική θεωρία (*γενική θεωρία των κοινωνικών συστημάτων*) και στην οικονομία.
- Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, η κοινωνία είναι ένα σύστημα αλληλεξαρτώμενων μερών (υποσυστημάτων) που επιτελούν τέσσερις βασικές λειτουργίες προκειμένου να αναπαραχθούν.
- Το υποσύστημα της οικονομίας αντιπροσωπεύει τη σφαίρα των ενεργειών που συνδέονται με τη *λειτουργία της προσαρμογής*, δηλαδή με τη διαδικασία απόσπασης των αναγκαίων για την αναπαραγωγή της κοινωνίας πόρων από το περιβάλλον.
- Επιτελώντας το έργο αυτό, η οικονομία βρίσκεται σε αλληλεπίδραση με τα άλλα υποσυστήματα.
- Τα υπόλοιπα υποσυστήματα είναι:
- **α)** οι πολιτικές δομές (*λειτουργία της επίτευξης των στόχων*)
- **β)** οι δομές που παρακινούν τα υποκείμενα, μέσω της ενδυνάμωσης και μετάδοσης κανόνων και αξιών, όπως η οικογένεια, η θρησκεία, το σχολείο (*λειτουργία διατήρησης του προτύπου*)
- **γ)** οι δομές που ελέγχουν και επιβλέπουν τη διαστρωμάτωση της κοινωνίας, τη διανομή πόρων και την αποτροπή και διευθέτηση των συγκρούσεων (*λειτουργία ενσωμάτωσης*).

- Παρά την προσπάθεια να αναδειχτεί το πλέγμα αλληλεπιδράσεων μεταξύ των υποσυστημάτων και να τονισθεί η αλληλεξάρτηση της οικονομίας και της κοινωνίας, το υψηλό επίπεδο αφαίρεσης του θεωρητικού αυτού σχήματος δεν επέτρεψε στην ερευνητική αξιοποίηση αυτού του αναλυτικού μοντέλου.
- Το γεγονός, όμως, ότι δεν υπήρξε αυτός ο συγκερασμός της Οικονομικής επιστήμης με την Κοινωνιολογία επέτρεψε, κατά μια έννοια, την ανάπτυξη της Κοινωνιολογίας στο ακαδημαϊκό περιβάλλον, όπου η Οικονομική επιστήμη θεωρούνταν μια ισχυρά καταξιωμένη επιστήμη.
- Η αποφυγή αντιπαράθεσης με τις παραδοχές και τα αναλυτικά μοντέλα της Οικονομικής επιστήμης οδήγησε τους κοινωνιολόγους στο να στραφούν μακριά από τα οικονομικά ζητήματα, με εξαίρεση το ζήτημα της οικονομικής ανάπτυξης των αναπτυσσόμενων χωρών.
- Το επακόλουθο ήταν η παρακμή της παράδοσης της Οικονομικής Κοινωνιολογίας στη μελέτη των ανεπτυγμένων χωρών, η οποία θα διαρκούσε μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '70.

- **Βιβλιογραφικές αναφορές/πηγές**

- Τριτζίλια Κάρλο, *Οικονομική Κοινωνιολογία: Κράτος, Αγορά και Κοινωνία στον Σύγχρονο Καπιταλισμό*, μτφρ. Χ. Τσαμπρούνης, επιμ. Μ. Ψαλιδόπουλος, Παπαζήσης, Αθήνα: 2004, σελ. 220-239.
- Πάρσονς Τάλκοτ, «Τα κίνητρα των Οικονομικών δραστηριοτήτων», μτφρ. Μ. Αλεξάκης, στο Σ. Κονιόρδος (επιμ.), *Κείμενα Οικονομικής Κοινωνιολογίας*, Gutenberg, Αθήνα: 2006, σελ. 163-182.